

Kulttuurihistoria, valta ja toimijuus - KOHTI POSTHUMANISMIN JÄLKEISTÄ KULTTUURIHISTORIAA

Marjo Kaartinen ja Reima Välimäki

Kulttuurihistoria ponnistaa 1900-luvun jälkipuoliskon ihmistieteiden traditiosta, jossa tärkeitä olivat vallan ja suurten kertomusten kritiikki, dekonstruktio ja tutkimuksen marginaalissa olleiden ihmisryhmien nostaminen toimijoiksi. Postmoderni tiede syntyi maailmassa, jota leimasivat toisen maailmansodan ja totalitarististen järjestelmien muisto ja yksi ihmiskunnan historian pisimmistä taloudellisen kasvun kausista. Tämän päivän viheliäisten kriisien keskellä myös kulttuurihistoria törmää vaatimukseen sopeutua. Esitämme artikkelissa ehdotuksen, miten kulttuurihistoria voi täyttää yhteiskunnallisen tehtävänsä maailmassa, joka uhkaa joka hetki ajautua sekasortoon. Historiantutkimuksen tulee olla ymmärrettävää ja menetelmiltään uskottavaa myös niiden silmissä, jotka hyökkäävät humanististen tieteiden asemaa vastaan. Nyt tämä ei toteudu: vallitseva akateeminen keskustelu pyrkii häivyttämään subjektin vallankäytön näkyvistä samaan aikaan kun maailmassa vellovat synkät massat janoavat jumalkeisaria¹. Valtaa käyttäviä subjekteja

1 Tässä viittaamme äärioikeistolaiseen (*far-right*) näkemykseen Donald Trumpista jumalkeisarina GEOTUS (God Emperor of the United States). Nimitys on viittaus synkän *Warhammer 40k* -fantasiamaailman ihmiskunnan hallitsijaan. Yhdysvaltalaisen äärioikeiston sanastosta ks. Tebaldi 2019.

väistävä tutkimus uhkaa etäännyä yhteiskunnasta ja avata ovia juuri niille katastrofeille, joita vastaan se uskoo toimivansa.

Kuten postmodernismi² yleensäkin, uusi kulttuurihistoria on kaihtanut kysymystä auktoriteettivallasta (jatkossa: valta) ja fokuoitetunut immanentiin valtaan (jatkossa: toimijuus).³ Koska tämä vähentää kulttuurihistorian omaa vaikutusvaltaa, ehdotamme, että kulttuurihistoria fokuoituisi myös maailmaa muuttaneen vallan käytön ja väärinkäytön historioihin. Maailma tarvitsee lisää kulttuurihistoriallista ymmärrystä siitä, miten valta kasautuu ja miten vallantavoittelijat hyödyntävät ja manipuloivat kulttuurisia ja kielellisiä merkityksiä. Lisääntyvät syytökset ihmistieteiden poliittisuudesta ovat merkki siitä, että populistien ja totalitarismia ihannoivien poliitikkojen silmissä kulttuurihistorian kaltaiset tieteenalat ovat vaarallisia. Juuri tästä syystä emme saa väistää kiistanalaisten aiheiden tutkimista.⁴ Meillä ei myöskään ole oikeutta olettaa, että tieteen sisällä voisi olla keskustelua, jotka eivät ulotu tieteen ulkopuolelle.

Tarkastelemme syitä, jotka ovat johtaneet kulttuurihistorian vaikeaan suhteeseen valtaan ja sitä käyttävien ja väärinkäyttävien tutkimiseen. Esiin nousevat postmodernin filosofian keskeinen tapa jäsentää valtaa, kysymys empatiasta ja uudelle kulttuurihistorialle leimalliset aihevalinnat marginaalin, tavanomaisen ja syrjäytetyn tutkimuksen kentällä. Pohdimme tapoja, joilla kysymystä vallasta on tarkasteltu ensinnä toimijuuden ja tämän jälkeen posthumanistisen teorianmuodostuksen näkökulmasta.

Valtaa välttelevä kulttuurihistoria

Uusi kulttuurihistoria otti heti kohteekseen marginaalit, vähäväkiset ja populaarin ja kavahti ajatusta tyrannien ja diktaattoreiden tutki-

2 Reflektiota postmodernista käänneestä, ks. Susen 2015 ja sen mainio kriittikki Roberts 2017.

3 Käsiteparista *potestas–potentia* uuden ajan alusta 1900-luvulle, Altini 2010.

4 Kalela 2017, 94–98.

misesta.⁵ Tähän on monia historiallisia syitä, eikä vähäisin niistä ole foucault'lainen ajatus vallan hajonneesta luonteesta. Toiseksi ja edelliseen liittyen toimijuuden käsitteestä tuli luontaiseksi mielletty työkalu hahmottaa maailmassa toimimisen tapaa.⁶ Palaamme toimijuuteen tarkemmin hetken kuluttua. Kolmantena syynä voidaan pitää kulttuurihistoriaan usein sisäänkirjoitettua motiivia, lähtökohtaa ja myös menetelmää: empatiaa. Koska kavahdamme vainoajaa, emme helposti katso tyrannin ansaitsevan empatiaa, saati ymmärtävää tulkintaa. Tutkimusprosessin aikainen empatia ja pyrkimys ymmärtää eivät kuitenkaan tarkoita tyrannin tekojen hyväksymistä. Vainoajien tutkijat ovat korostaneet, että empatia on välttämätön osa tutkijan asennetta pyrittäessä ymmärtämään, miksi jotkut ovat valmiita tuomitsemaan toisia kuolemaan. Empatia ei siis tarkoita sympatiaa.⁷ Fasismien historian tutkija Roger Griffin on painottanut alan pioneerin George L. Mossen työstä ponnistaen metodologisen empatian tärkeyttä tutkittaessa fasismien kaltaista poliittista ääri liikettä. Ymmärtääkseen fasismia tutkijan on otettava se vakavasti, ymmärrettävä, että se on kannattajilleen positiivinen liike. Tämä asenne ei tarkoita fasismien poliittisen ohjelman hyväksymistä.⁸ Metodologinen empatia tarkoittaa historiatieteiden yleistä vaatimusta lukea lähteitä osana oman aikansa kontekstia. Tästä huolimatta on ymmärrettävä tosiasia, että tällainen lähestymistapa on vaikeaa ja olemme taipuvaisia tuntemaan empatiaa syrjittyjä ja vainotuja kohtaan ja jättämään syrjijät ja vainoojat historian (ajan merkityksessä) tuomittaviksi.⁹ Näin ei saa kuitenkaan tapahtua sillä, kuten aatehistorioitsija Beverley Southgate muistuttaa, menneisyyden hallinta on totalitarismille välttämätöntä. Sen vuoksi juuri meidän historioitsijoiden pitää hallita menneisyyttä.¹⁰

5 Esim. Carlo Ginzburgin Juusto ja madot (*Il formaggio e i vermi*, 1976) tai Natalie Zemon Davisin Martin Guerren paluu (*The Return of Martin Guerre*, 1983).

6 Yksilön ja toimijuuden paluusta postmoderniin kulttuurihistoriaan, Korhonen 2005, 145–157; Green 2008, 45–63; Ollila 2010, 13–17.

7 Leskelä-Kärki 2004; Kaartinen 2005; Kieckhefer 2013; Välimäki 2017.

8 Griffin 2018, 47–52, 128.

9 Scott 2020.

10 Southgate 2005, 174.

Historioitsijat ovat kulttuurihistoriaa laajemminkin ulkoistaneet vallan ja demokratian kaltaisten suurten kysymysten käsitteellistämisen mielellään yhteiskuntatieteilijöille ja filosofeille.¹¹ Syitä kehitykselle voi etsiä toisen maailmansodan jälkeisestä suurten kertomusten krapulasta: Historioitsijat olivat olleet keskeisessä osassa nationalistisessa projektissa ja kirjoittivat kansakuntien alkuperän ja oikeuden omaan maahansa (ja usein myös muihin maihin) kauas muinaisuuteen. Tämä etninen nationalismi on historioitsija Patrick Gearyn sanoin pseudotiedettä, joka ”on tuhonnut Euroopan kahdesti ja voi tehdä niin jälleen kerran”.¹² Kansakuntien tarinasta luopumisen seurauksena oli ensin historiankirjoituksen keskittyminen tekniseen ja teoriattomaan ”arkistohistoriaan”¹³, – Suomessa puhutaan myös renvällilaisesta tieteellis-objektiivisesta historiankirjoituksesta¹⁴ – sitten historian tutkimuksen kentän laajeneminen uusien historioiden myötä.

Tällä hetkellä tutkimuksen fokus siirtyy yhä kauemmas niistä ihmisistä, joiden elämässä valta oli määräävä nimitäjä. Ei-inhimillisten toimijoiden anonyymin massan käsittely aiheuttaa teoreettisia ja eettisiä ongelmia uhatessaan viedä huomion pois todellisista vallankäyttäjistä, sortajista ja globaalien ongelmien aiheuttajista, valtaapitävistä ihmisistä. Keskittymistä ei-inhimilliseen ei myöskään voi oikeuttaa aiemman vähemmistöjen ja sorrettujen historian emansipatorisella tiedonintressillä. Ei-inhimillisten toimijoiden tutkija toki ajattelee antavansa äänen äänettömille, mutta äänen tavoittaminen on äärimmäisen hankalaa ja tutkimuksesta puuttuu vuorovaikutus tutkittavien yhteisöjen kanssa. Kärjistäen: kamelit, karpäset tai kampylobakteerit eivät lue historian tutkimusta.

11 Kalela 2018, 24–25.

12 Geary 2002, 13.

13 Arkistohistoriasta Kalela 2018, 25–28.

14 Ahtiainen & Tervonen 1996, 126–130.

Toimijuudesta subjektin katoamiseen

Monien muiden oppialojen tavoin historiassa on käytetty ahkerasti toimijuuden (*agency*) käsitettä.¹⁵ Se on vapauttanut ”vallattomat” ryhmät tutkimuksen varjoista, ja tutkijat ovat voineet sen avulla perustella tutkimusaiheidensa marginaalisuuden ja marginaalin tutkimisen tärkeyttä. Posthumanismin myötä toimijuus on laajentunut yhä uusille alueille.¹⁶ Kun viittasimme edellä mahdollisuuteen tutkia vaikkapa kamylobakteerien kulttuurihistoriaa, kyse ei ole enää teoreettisesta haihattelusta.

Ongelmaton suuntaus ei ole. Kuten kirjallisuustieteilijä J. Paul Narkunas huomioi, posthumanismi on poliittisesti ongelmallista, koska väheksymällä ihmisten merkitystä se työskentelee tahattomasti tuhoisan uusliberalismin puolesta.¹⁷ Koska posthumanismissa keskeisellä sijalla on ihmisen ylittävä (*more-than-human*) subjektiviteetti, subjektin olemuksesta siirrytään ajatukseen siitä, että tapahtuminen tapahtuu maailmalle ja että tapahtuminen on subjektiviteettien muodostamaa. Subjektiviteetti rakentuu affektiivisista suhteista muiden kanssa. Subjekti tehdään pois.¹⁸ Kyse on deleuze-guattarilaisittain tulemisesta tai baradilaisittain yhdessämuotoutumisesta.¹⁹ Posthumanismi siis vie toi-

15 Toimijuuden käsitteen juuret ovat strukturalismin kritiikissä. Yksi polku on ollut marxilaisista keskusteluista feministiseen tutkimukseen ja sieltä historiaan. William H. Sewell näkee tässä sosiologi Erving Goffmanin agenssi–strukturi -keskustelun olennaisena. Sewell 2005, 143–145. Ks. lisää toimijuuden historiasta poststrukturalismissa, Davies 2000, 55–68. Ks. myös *History and Theory*n vuoden 2001 viimeinen numero (4), joka oli omistettu toimijuuden käsitteelle. Toimijuuden käytöstä pohjoismaisessa sukupuolentutkimuksessa Lahtinen & Vainio-Korhonen 2011. Toimijuuden kenttä ei suinkaan enää tänä päivänä kata pelkästään ”äänettömien” ja alistettujen (*subaltern*), ryhmien tarkastelua, mutta nopeakin vilkaisu tietokantoihin paljastaa, että yhä edelleen valtaosa toimijuuteen fokuusoituvasta tutkimuksesta viittaa naisiin – ja yhä enenevässä määrin ei-inhimillisiin eläimiin.

16 Posthumanismista laajemmin ks. Nivalan artikkeli tässä teoksessa.

17 Narkunas 2018, passim.; ks. erit. 10, 261–264.

18 Ruddick 2017, 120, 127.

19 Barad 2007, 132–153, 369–384. Yhdessämuotoutumisesta ja siihen liittyvistä Baradin käsitteistä, ks. Salmela 2017, erit. 21–27. Salmela huomioi (28), että Barad korvaa subjektin nimenomaan toimijuudella.

mijuusajattelua eteenpäin, mutta – mikä olennaisinta – niin tehdessään se kadottaa kokonaan vallan. Kun subjekti katoaa, voidaan pelätä vastuun katoavan. Kysymme, eikö juuri se tee tilaa demokratiaa uhkaaville suurille vitsauksille, kuten laillisia järjestelmiä horjuttamaan pyrkivälle populismille, mielivaltaisuudelle tai ääriilikkeille?

Posthumanistit toki itsekkin hahmottavat subjektin kadottamisen seurauksia. Rosi Braidotti kritisoi ajattelunsa kiteyttävässä teoksessaan *Posthuman Knowledge* (2019) Bruno Latourin toimijaverkkoteoriaa (*actor network theory*, ANT) juuri tästä ja esittää, että ”mikään tasa-arvovaatimus ihmisten ja ei-inhimillisten toimijoiden välisestä tasa-arvosta, jota toimijaverkkoteoria on kuuluttanut niin eksplisiittisesti, ei voi kompensoida nykysubjektien valtarakenteille oikeutta tekevän epistemologian puutetta”.²⁰ Latourin voi kuitenkin katsoa yhdeksi keskeiseksi ajattelijaksi, joka erityisesti 2000-luvulla on kiihdyttänyt ihmistieteissä tapahtuvaa toimijuuden ja toimijoiden jatkuvaa laajenemista. Asettaahan Latour itse onnistuneen toimijaverkkoteorian käytön yhdeksi koetinkiveksi sen, että ei-inhimillinen pitää tunnistaa tasaveroiseksi toimijaksi inhimillisten toimijoiden kanssa, ei vain symbolisten merkitysten tai luontoon liitetyn kausaliteetin kantajaksi.²¹ Latour on muotoillut nimenomaan sosiologian teoriaa, jossa analyysin kohteena olevat ryhmät hahmotetaan toimijoistaan käsin ja huomio on ryhmien muotoutumisprosessissa. Sen käytännön soveltamisala on ollut ennen kaikkea tieteen tutkimuksessa,²² joten ei ole yllättävää, että toimijaverkkoteoriaa ei ole sellaisenaan sovellettu suomalaisessa historiantutkimuksessa.²³ Latourin ajattelun merkitys näyttääkin olleen lähinnä käsitteellisten virikkeiden antajana ja tutkimuskysymysten herättäjänä²⁴

20 Braidotti 2019, 56.

21 Latour 2005, 10.

22 Tiivis johdatus Hakosalo 2007.

23 Kiitämme dos. Heini Hakosaloa tämän havaintomme vahvistamisesta.

24 Historioitsijan heuristisesta suhteesta teoriaan Danielsbacka, Hannikainen & Tepora 2018, 13.

materiaalisen ja ei-inhimillisen vaikutuksista kiinnostuneille historioitsijoille.²⁵

Se mitä Braidotti tarjoaa posthumanistiseksi ratkaisuksi, ei kuitenkaan ratkaise historiantutkimuksen suuria haasteita – eikä myöskään yhteiskunnan akuuteimpia lähihaasteita. Braidotti nimittäin täsmentää omassa ajattelussaan subjektiksi *kollektiivista* subjektia, joka on ”olemme-kaikki-tässä-yhdessä-mutta-emme-ole-yhtä-ja-samaa”.²⁶ Tämä Braidottin esittämä neljännen teollisen vallankumouksen ja kuudennen sukupuuton haasteita vastaan taisteleva kollektiivinen subjekti ei ratkaise sitä ongelmaa, että esimerkiksi kuudennen sukupuuton katkaisemisessa olennaista on paitsi joukkovoima, ennen kaikkea myös valtaa pitävien yksilöiden ratkaiseva panos.

Toinen haaste on posthumanismissa keskeinen ajatus siitä, miten katseen tulee kohdistua *biosin* (ihmisen) sijaan *zoeen* (kaikki elollinen) Braidottin käsitteistöä käyttäksemme.²⁷ Kun Braidotti ilmoittaa, että ”intellektuellin hahmo” on anakronistinen käsite, että kriittisen ajattelun kehys pitää muotoilla uudelleen²⁸ ja pitää muun muassa eurooppalaisuutta ja humanismia²⁹ pahan alkujuurina, hän tarjoaa puhujakorokkeen juuri niille äänille, joita ei voisi vähempää kiinnostaa *zoe*, kuudes sukupuutto, ilmastonmuutos tai kaikenkattava transnäkökulma³⁰.

Allekirjoitamme täysin planetaaristen uhkakuvien reaalisuuden. Katsomme kuitenkin, että posthumanismin suuri ja oleellinen ongelma

25 Esimerkiksi Leila Koivunen ja Taina Syrjämaa viittaavat yleisellä tasolla Latourin ajatteluun toteamalla, että vaikka hänen äärimmäisiä näkemyksiään ei hyväksyisi, ”hänen puheenvuorojensa jälkeen on hyvin vaikeaa ummistaa silmänsä yhteisöjen väistämättömältä materiaalisuudelta”, ks. Koivunen & Syrjämaa 2016, 123.

26 ”We-are-(all)-in-this-together-but-we-are-not-one-and-the-same.” Ks. tarkemmin Braidotti 2019, 52–55.

27 Braidotti 2019, 10. Kyseessä on tietenkin sosiaalisessa konstruktivismissa keskeisenä nähdyn luonto–kulttuuri -binääriparin kritiikki, ei sen toisintaminen.

28 Braidotti 2019, 146–147.

29 Esim. Braidotti 2019, 43.

30 Tämä sinällään lämpimästi kannatettava tavoite on transindividuaalinen, transkulturaalinen, translajinen, transseksuaalinen ja transihimillinen. Braidotti 2019, 90.

on se, että subjektin tietoisesti kadottava ajattelu, politiikka tai tutkimus eivät pysty tunnistamaan niitä keinoja, toimia, ajattelutapoja ja merkityksenantoja, joilla nimenomaisesti ihminen tuottaa antroposeenin³¹ ja planetaarisen uhan aiheuttaman ongelmavyöhydin. Tämän vuoksi olemmekin taipuvaisia kääntymään “posthumaanin” sijaan pikemminkin “humaanin” puoleen. Ihmiskäännettä on ehdottanut filosofi Sverre Raffnsøe. Teoksessaan *Philosophy for the Anthropocene: The Human Turn* (2016) hän esittää, että voidaksemme ymmärtää ihmisen merkitystä, asemaa ja ihmisenä olemisen laatua – ja näin täytyy tehdä, koska ihminen on ottanut merkitykseltään uudenlaisen roolin maailmassa – on kääntynyt ihmisen puoleen.³² Tämä ajatus antaa mielestämme myös historiantutkimukselle yhä vahvemman eettisen merkityksen ja haasteen.

Kulttuurihistorian tehtävä

Historian eettinen merkitys on etenkin siinä, että menneisyys tuottaa, muotoilee ja rakentaa tätä päivää. Historia menneisyytenä ja tutkijan työskätkänä voi ja sen myös tulee tarjota vastauksia nykypäivän ja huomisen ongelmiin. Kulttuurihistorian kannattaakin tarkastella tuimasti ihmistä ja fokuoioitua niihin pesäkkeisiin, joissa ihmiskunnan ja koko planeetan haasteet kiteytyvät.

Kun posthumanistinen historianteoreetikko Ewa Domanska ehdottaa luopumista Marc Blochin näkemyksestä historiasta ajassa olevien ihmisten tutkimuksena ja sen mukana sen ”eurosentrisestä, fallosentrisestä ja ennen kaikkea antroposentrisestä luonteesta”,³³ me haluamme päinvastoin palauttaa juuri nämä – kulttuurin – kulttuurihistorian ydintutkimuskohteiksi. Olennaista on tutkia esimerkiksi länsimaisuutta, eurooppalaisuutta, (falloseentristä) valtaa ja sen väärinkäyttöä sekä yksilöitä, jotka valtaa pitävät. Nämä teemat kiinnostavat niitä, jotka ovat taipuvaisimpia historian väärinkäyttöön.

31 Antroposeenin käsitteestä, geologisesta ajasta historiassa historioitsijan näkökulmasta, ks. Chakrabarty 2018.

32 Raffnsøe 2016, xiii ja passim.

33 Domanska 2010, 122.

Kuten Jorma Kalela on useissa yhteyksissä korostanut, historiantutkijat eivät omista historiaa eivätkä voi päättää, mitkä alat kuuluvat tärkeäksi koetun historian kenttään.³⁴ Mikäli akateemiset tutkijat vetäytyvät joltakin historian osa-alueelta, tilan ottaa jokin muu, pahimmassa tapauksessa politisoituneet pseudohistoriat. Esimerkiksi keskiajan historia ja kansalliset kertomukset eivät suinkaan ole menettäneet merkitystään, päinvastoin ne palvelevat jälleen globalisaatioahdistuksen kanssa painivien uusnationalististen liikkeiden itseymmärrystä.³⁵ On vaarallista viedä akateemista tutkimusta erilleen historiasta kiinnostuneesta yleisöstä. Yleinen kiinnostus ei tietenkään saa määrätä mitä tutkitaan – eikä varsinkaan tutkimustuloksia. Sen sijaan kulttuurihistorioitsijoiden pitää säilyttää kykynsä arvioida kriittisesti yhteiskunnassamme esiintyvien historioiden tiedollista perustaa ja kyetä tuomaan esiin omia perusteltuja näkemyksiään sekä tutkimuksen että popularisoinnin keinoin. Akateemisessa ohjelmassaan myös Rosi Braidotti näkee menneisyydellä roolin. Braidotti kirjoittaa, että ”menneisyys pitäisi saattaa koskettamaan nykyisyyttä transversaalisesti ja laajassa planetaarisessa perspektiivissä.”³⁶ Katsomme, että vaikka tavoite on hieno, planetaarinen tai kosmoksen ulottuva näkökulma³⁷ pahimmassa tapauksessa piilottaa tai ainakin peittää näkyvistä sen, miten ihmisyksilö muokkaa maailmaa ja manipuloi ympäristöään – ja aiheuttaa sitä pahaa, jota vastaan posthumanismi taistelee. On syytä kysyä, irtoaako posthumanistinen ajattelu arjesta, jossa uhreiksi itsensä kokevat nousevat aseisiin demokratiaa vastaan.

Vallan ja politiikan kulttuurihistoria

Jotta emme jättäisi kulttuurihistoriallisen tiedon kenttää journalisteille, muiden alojen asiantuntijoille tai varsinkaan historiallisen tiedon väärinkäyttäjille, on aika tutkia vallan ja politiikan kulttuurihistoriaa. Sen

34 Viimeksi Kalela 2018, 35–39.

35 Geary 2017, 85–86.

36 Braidotti 2019, 147.

37 Braidotti 2019, 10.

keskeinen vaatimus on, että emme saa ohittaa valtaa ydinkysymyksenä. Tällöin on syytä kirjoittaa myös kulttuurihistoriaa, joka kohdistuu valtapolitiikkaan ja vallanpitäjiin – ja kuten Aleida Assmann on äskettäin huomauttanut: kansakuntaan ja kansallisvaltioon.³⁸ Mielellään se saa kohdistua myös niihin, jotka ovat valtaa väärinkäyttäneet, jotta voimme tehdä näkyväksi sen, miten väärään suuntaan kulkeneet prosessit menneisyydessä ovat rakentuneet ja tätä kautta ymmärtää tämän päivän tendenssejä.

Kulttuurihistorioitsijoiden panos tässä kykenee olemaan merkittävä, sillä lähtökohtaisesti kulttuurihistoria tarjoaa menneisyyteen katseen, joka avaa ajattelua, maailman hahmottamista ja osaa myös eritellä yksilön toimintaa menneisyydessä. Jos esimerkiksi ranskalaisen *Annales*-koulukunnan historiankirjoitus ymmärretään osaksi kulttuurihistorian itseymmärrystä, kuten tyypillisesti teemme, on selvää, että kulttuurihistoria on pitkästi yli puoli vuosisataa tarjonnut tapoja analysoida ihmistä ajassa monenlaisissa ajan kestoissa ja globaaleissa prosesseissa.³⁹

Vallan ja politiikan kulttuurihistoria voi tarjota analyysiä siitä, millä tavoin diktaattorit, tyrannit ja kansankiihottajat tarjosivat ihmisille heille ymmärrettäviä vastauksia. Kulttuurihistorian ja koko kulttuurisen käänteän vahvuus on viimeiset vuosikymmenet ollut analysoida tapahtumien ja tekojen sijaan etenkin merkitysten historiaa. Vaikka totalitaaristen järjestelmien vahvuus valtansa huipulla on täydellisessä käsitteiden, kielen ja merkitysten uudelleen määrittelyssä, valtaan noustessaan diktaattorien on vedettava kulttuurissaan ja ajassa jaettuun viholliskuviin, tarpeisiin ja utopioihin. Näiden ymmärtämiseen kulttuurihistorioitsija voi tarjota uusia avaimia. Richard J. Overy muistuttaa, että ”on tärkeä keskittyä ihmisten ja diktaattorien suhteeseen ja siihen, miten ihmiset saattoivat itsensä ajattelemaan tarvitsevansa Messias-hahmon ja että Hitler oli sopivin Messias-hahmo.”⁴⁰

Kulttuurihistoriaa tarvitaan vallan ja esimerkiksi poliittisten liikkeiden analyysissä myös sen vuoksi, että varsinkin yleisesityksissä ja

38 Assmann 2020.

39 Klassinen esimerkki tästä on Fernand Braudelin 1949 julkaistu kolmiosainen väitöskirja *La Méditerranée et le monde méditerranéen à l'époque de Philippe II*, jossa Välimeri oli keskeinen toimija.

40 History, Dictatorship and War: A Conversation with Richard J. Overy, 2009, 14.

journalistisissa keskusteluissa turvaututaan helposti yksinkertaisiin taloudellisiin tai jopa luonnonilmiöihin perustuviin selitysmalleihin. Esimerkiksi Donald Trumpin kannattajia käsiteltiin Suomessa ja Euroopassa pitkään lähinnä globalisaation tyytymättöminä häviäjinä ohittaen yhdysvaltalaisen kulttuurin rasismien, misogynian ja julkisen vallan vastustuksen perinteet. Vastaavia selityksiä yritetään aika ajoin tarjota myös menneisyyden ilmiöille, vaikkapa kytkemällä noitavainon uuden ajan alun kylmenevään ilmastoon ja heikkeneviin satoihin.⁴¹ Laajempi ajallinen ja maantieteellinen vertailu paljastaa tällaiset selitykset poikkeuksesta puutteellisiksi, korkeintaan osatekijöinä vaikuttaviksi.⁴² Koska elämme yhteiskunnassa, jossa taloustieteilijät ovat nousseet yleisasiantuntijan rooliin, kulttuurihistoriaa tarvitaan muistuttamaan, että *homo oeconomicus* on hyvin kapea ja usein virheellinen selitysmalli.

Vaikka valtaa on voimana ja toimijuutena rakenteissa, diskursseissa, käytänteissä ja verkostoissa, yksilöt ovat käyttäneet valtaa keskeisellä ja dramaattisella tavalla historiassa. Kristittyjen, juutalaisten ja muslimien yhteiselo ja keskinäistä väkivaltaa 1300-luvun Aragonian kuningaskunnassa tutkinut David Nirenberg on korostanut, ettei sortavien diskurskien olemassaolo yksinään riitä väkivallan ja vähemmistöjen vainon syttymiseen: tarvitaan yksilöitä, jotka päättävät hyödyntää näitä diskursseja, joskus ideologisista, joskus puhtaasti itsekkäistä syistä. Tämä diskurskien ja toimijoiden, tai rakenteiden ja yksilön, välinen yhteisvaikutus selittää, miksi samaan aikaan samankaltaisissa yhteisöissä yhdessä murhataan naapureita ja toisessa ei. Tämän vuoksi historioitsijan pitää ymmärtää sekä pitkäkestoisia diskursseja että konkreettinen kulttuurinen, poliittinen ja sosiaalinen tilanne, jossa ne realisoituvat.⁴³ Kulttuurihistorian työkalupakki antaa erinomaiset välineet tämänkaltaiseen analyysiin, kunhan emme unohda valtaa ja politiikkaa.

Ehdottamamme vallan ja politiikan kulttuurihistoria lähtee menettelmällisesti siitä, että valtaa on katsottava kasvoihin. On purettava kulttuurihistoriallisin menetelmin ja katselutavoin tällä kertaa ei mökinheikki, joka ei suurin surminkaan tahtois muuttaa maailmanhistoriaa, tai Menocchio, joka eksentrisyydessään halusi ajatella maailmankaikke-

41 Ks. erit. Behringer 1995.

42 Noitavainoja koskien, ks. Nenonen 2013, 28–29; Hutton 2017, 157–158.

43 Nirenberg 2015 (1996), 6–7 ja passim.

uden uusiksi, vaan se, joka heidät tappoi tai joka antoi tappajalle käskyn tappaa. Tavoittemme ei ole palata nihilistiseen historiankirjoitukseen, joka on sokea naisille, vähemmistöille, alistetuille, toislajisille tai planetaarisille kysymyksille, vaan nostaa esiin ne maailmanhistoriallisesti vaikuttaneet toimijat, toiminnot, ajattelutavat, yksilöön sitoutuneet päätökset, ratkaisut, hutiloinnit, itsekkäät ja epäitsekkäät pyrkimykset, joilla maailman kurssia on muutettu – paikallisesti mutta jopa myös planetaarisesti. On syytä tehdä ero *human interestin* ja maailmanhistoriallisen merkityksen välillä. Lisäksi on muistettava, että yksilön itseis- ja ihmisarvo on eri asia kuin hänen merkityksensä historiantutkimuksen kohteena.

Olemme pyrkineet artikkelissamme nostamaan esiin tulevien vuosien kulttuurihistorian tutkimuksen isoja haasteita. Miten viedä tiedettä eteenpäin ja samalla puhutella suurta yleisöä? Ja näiden seurauksena: miten tutkimus on suunnattava? Olemme lähteneet pohdinnoissamme liikkeelle huolesta, joka on syntynyt seurattuamme sitä, miten akateeminen historiankirjoitus on kulttuurisen käänteen jälkeen kulkenut toiseen suuntaan kuin massojen historiakäsitys. Historioitsijan ja yleisön historiantaju ja -kiinnostus eivät välttämättä enää kohtaa lainkaan. Vielä suurempi haaste on saada äänemme kuuluviin niiden joukossa, jotka sitä eniten kaihtavat.

Tämän vaatimuksen vuoksi tulevaisuuden kulttuurihistoria, kohdistuu se sitten mihin aihepiiriin hyvänsä, ei saa jäädä kritiikiksi ja dekonstruktioiksi, jotka ovat leimanneet ja leimaavat sekä postmodernia että posthumanistista tieteellistä projektia, niin paljon kun jälkimmäinen yrittääkin tehdä irtiottoa edelliseen. Virolainen arkeologi Valter Lang tarttuu tehtävään itämerensuomalaisten etnohistoriaa käsittelevässä yleisesityksessään *Homo Fennicus*. Langin motivaatio on ollut tarjota väliyhdyntö tutkimusaiheesta, jossa useat tieteenalat olivat purkaneet vanhat vallitsevat teoriat ja tarjonneet keskenään yhteensovittamattomia uusia tulkintoja. Langin sanoin: ”Löytöretket ovat tieteellisessä mielessä jännittäviä, mutta kun ne venyvät liiaksi, syntyy skitsofreeninen tilanne, jossa kansalta ikään kuin puuttuu historia ja kehyskertomus: vanha ei enää kelpaa eikä uusi ole vielä valmis.”⁴⁴ Tutkijoiden onkin päästävä irti suurten kertomusten pelosta ja kyettävä jälleen synteisiin. On tartuttava

44 Lang 2020, 16.

kysymykseen vallasta, jotta kykenemme tehokkaaseen valtakritiikkiin. Tiede tarvitsee kilpailevia teorioita, harharetkiä ja etsikkoaikoja, mutta sen on tarjottava myös selityksiä yhteisöille, joissa se toimii.

Lähteet

Tutkimuskirjallisuus

- Ahtiainen, Pekka & Jukka Tervonen: *Menneisyyden tutkijat ja metodien vartijat: Matka suomalaiseen historiankirjoitukseen*. SHS 1996.
- Altini, Carlo: "Potentia" as "Potestas": In Interpretation of Modern Politics between Thomas Hobbes and Carl Schmitt. *Philosophy & Social Criticism* 36:2 (2010), 231–252.
- Assmann, Aleida: *Die Wiedererfindung der Nation: Warum wir sie fürchten und warum wir sie brauchen*. C.H. Beck 2020.
- Barad, Karen: *Meeting the Universe Halfway: Quantum Physics and the Entanglement of Matter and Meaning*. Duke University Press 2007.
- Braidotti, Rosi: *Posthuman Knowledge*. Polity 2019.
- Chakrabarty, Dipesh: Anthropocene Time. *History and Theory* 57:1 (2018), 5–32.
- Davies, Bronwyn: *A Body of Writing 1990–1999*. AltaMira Press 2000.
- Danielsbacka, Mirkka, Hannikainen, Matti O. & Tepora, Tuomas: Teoriaton historia? Teoksessa Matti O. Hannikainen, Mirkka Danielsbacka & Tuomas Tepora (toim.) *Menneisyyden rakentajat: Teoriat historiantutkimuksessa*. Gaudeamus 2018, 9–19.
- Domanska, Ewa: Beyond Anthropocentrism in Historical Studies. *Historiein* 10 (2010), 118–130.
- Geary, Patrick J.: *The Myth of Nations: The Medieval Origins of Europe*. Princeton University Press, 2002.
- Geary, Patrick J.: Writing the Nation: Historians and National Identities from the Nineteenth to the Twenty-First Centuries. Teoksessa Bettina Bildhauer & Chris Jones (toim.) *The Middle Ages in the Modern World: Twenty-First Century Perspectives*. The British Academy & Oxford University Press 2017, 73–86.
- Green, Anna: *Cultural History*. Palgrave 2008.
- Griffin, Roger: *Fascism*. Key Concepts in Political Theory. Polity Press 2018.
- Hakosalo, Heini. Jäähvyäiset yhteiskunnalle. *niin & näin*, no. 4 (2007), 136–138.

- History, Dictatorship and War: A Conversation with Richard J. Overy. Teoksessa Claus-Christian W. Szejnmann (toim.) *Rethinking History, Dictatorship and War: New Approaches and Interpretations*. Continuum 2009, 1–23.
- Hutton, Ronald: *The Witch: A History of Fear, from Ancient Times to the Present*. Yale University Press 2017.
- Kaartinen, Marjo: Eettinen käänne: Hyvä ja oikea historia. Teoksessa Marjo Kaartinen & Anu Korhonen: *Historian kirjoittamisesta*. Kirja-Aurora 2015, 205–244.
- Kalela, Jorma: Historian rakentaminen eettisenä hankkeena. Teoksessa Satu Lidman, Anu Koskivirta & Jari Eilola (toim.) *Historiantutkimuksen etiikka*. Vastapaino 2017, 92–112.
- Kalela, Jorma: Teoriattomuus historiantutkimuksen yhteiskuntasuhteessa. Teoksessa Matti O. Hannikainen, Mirikka Danielsbacka & Tuomas Tepora (toim.) *Menneisyyden rakentajat: Teoriat historiantutkimuksessa*. Gaudeamus 2018, 20–45.
- Kieckhefer, Richard: Empathy for the Oppressor. Teoksessa Karl F. Morrison & Rudolph M. Bell (toim.) *Studies on Medieval Emphathies*. Brepols 2013, 317–336.
- Koivunen, Leila, & Taina Syrjämaa: Esineet ja materiaalisuus historiassa. *Historiallinen Aikakauskirja* 114:2 (2016), 123–124.
- Korhonen, Anu: Toimivista käsitteistä. Teoksessa Marjo Kaartinen & Anu Korhonen: *Historian kirjoittamisesta*. Kirja-Aurora 2015, 123–165.
- Lahtinen, Anu & Kirsi Vainio-Korhonen: Valta ja naiset esimodernia koskevassa historiantutkimuksessa: Pohjoismaista keskustelu toimijoista ja rakenteista. Teoksessa Ilana Aalto, Laura Boxberg, Ulla Ijäs & Heli Paalumäki (toim.) *Vallan teoriat historiantutkimuksessa*. Turun Historiallinen Yhdistys 2011, 19–39.
- Lang, Valter: *Homo Fennicus: Itämerensuomalaisten etnohistoria*. Toinen, korjattu painos. SKS 2020.
- Latour, Bruno: *Reassembling the Social: An Introduction to Actor-Network-Theory*. Oxford University Press 2005.
- Leskelä-Kärki, Maarit: Tutkija ja kolme sisarta: Polkuja henkilökohtaiseen historiantutkimukseen. Teoksessa Johanna Latvala, Eeva Peltonen & Tuija Saresma (toim.) *Tutkija kertojana: Tunteet, tutkimusprosessi ja kirjoittaminen*. Nykykulttuurin tutkimuskeskus, Jyväskylän yliopisto 2004, 306–337.
- Narkunas, J. Paul: *Reified Life: Speculative Capital and the Ahuman Condition*. Fordham University Press 2018.
- Nenonen, Marko: The Dubious History of the Witch-Hunts. Teoksessa Marko Nenonen (toim.) *Writing Witch-Hunt Histories: Challenging the Paradigm*. Brill 2013, 17–39.
- Nirenberg, David: *Communities of Violence: Persecution of Minorities in the Middle Ages*. 2nd edition. Princeton University Press 2015 (1996).
- Ollila, Anne: *Kirjoituksia kulttuurista, sukupuolesta ja historiasta*. SKS 2010.

- Raffnsøe, Sverre: *Philosophy for the Anthropocene: The Human Turn*. Palgrave 2016.
- Roberts, David D.: Postmodernism, Social Science, and History: Returning to an Unfinished Agenda. *History and Theory* 56:1 (2017), 114–126.
- Ruddick, Susan M.: Rethinking the Subject, Reimagining Worlds. *Dialogues in Human Geography* 7:2 (2017), 119–139.
- Salmela, Anu: *Kuolemantekoja: Naisten itsemurhat 1800-luvun jälkipuolen tuomioistuinpöytäkirjoissa*. Turun yliopisto 2017.
- Scott, Joan Wallach: *On the Judgment of History*. Columbia University Press 2020.
- Sewell, William H. Jr.: *Logics of History: Social Theory and Social Transformation*. The University of Chicago Press 2005.
- Southgate, Beverley: *What is History For?* Routledge 2005.
- Susen, Simon: *The “Postmodern Turn” in the Social Sciences*. Palgrave Macmillan 2015.
- Tebaldi, Catherine: “Bad Hombres”, “Aloha Snackbar”, and “Le Cuck”. Mock Translanguaging and the Production of Whiteness. Teoksessa Jerry Wan Lee & Sender Dorchin (toim.) *Translinguistics: Negotiating Innovation and Ordinariness*. Routledge 2019, 206–216.
- Välimäki, Reima: Inkvisiittorit, sorron tutkimus ja empatian mahdollisuus. Teoksessa Satu Lidman, Anu Koskivirta & Jari Eilola (toim.) *Historiantutkimuksen etiikka*. Gaudeamus 2017, 121–138.